

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

De Relatie Tussen Emotieregulatie en Agressie: Een Vergelijking Tussen Verschillende

Meetmethodes

Mariëlle van Seumeren

4277236

Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen

Masterthesis Clinical Child and Adolescent Psychology

22-06-2019

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

Abstract

Aggressive behavior is one of the most common forms of inappropriate behavior among children and could have short- and long-term negative effects. A possible cause of aggression is the way in which juveniles regulate their anger. The aim of this study is to investigate the relation between emotion regulation and aggression. In addition, it is examined what the difference is between measuring this relation with a weekly or monthly questionnaire. It was expected that there would be a relation between emotion regulation and aggression and that this relation would be stronger when it is measured by the weekly questionnaire. In this study 89 children participated from 8 to 12 years old. Four times they filled in a weekly questionnaire about their emotion regulation and aggressive behavior. In addition they completed the FEEL-KJ and the IRPA, the FEEL-KJ is an instrument that maps out children's emotion regulation strategies and the IRPA is an instrument that measured the possible proactive and reactive aggression in children. The results show that the relation between emotion regulation and aggression is found, with both measuring methods. In addition there was no significant difference in measuring this relation with the weekly or monthly questionnaire. These findings can be used for developing and to refine different designs for effective emotion regulation trainings and aggression prevention trainings.

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

Samenvatting

Agressief gedrag is het meest voorkomende onaangepaste gedrag onder de kinderen, wat voor hen zowel negatieve gevolgen kan meebrengen op de korter- als langer termijn. Een mogelijk oorzaak voor agressie is de manier waarom kinderen hun boosheid reguleren. In het huidige onderzoek wordt de relatie tussen emotieregulatie en agressie onderzocht. Daarbij wordt gekeken naar het verschil tussen het meten van deze relatie met een wekelijkse of maandelijkse vragenlijst. Er werd verwacht een relatie te vinden tussen emotieregulatie en agressie en dat deze relatie sterker is wanneer de wekelijkse rapportage wordt gebruikt. Aan het huidige onderzoek hebben 89 kinderen van 8 tot en met 12 jaar meegedaan. Zij hebben vier keer een wekelijkse vragenlijst over emotieregulatie en agressie ingevuld. Daarnaast vulden zij eenmalig de FEEL-KJ en de IRPA in, de FEEL-KJ is een instrument die de emotieregulatie strategieën van kinderen in kaart brengt en de IRPA is een vragenlijst die de proactieve en reactieve agressie bij kinderen meet. Uit de resultaten blijkt dat er een relatie is tussen emotieregulatie en agressie, door gebruik van beide meetmethoden. Daarnaast bleek dat de relatie niet sterker is wanneer de wekelijkse rapportage werd gebruikt, ten opzichte van de maandelijkse. Deze bevindingen zijn essentieel voor het ontwikkelen of verfijnen van verschillende designs voor effectieve emotieregulatie en agressie preventietrainingen.

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

De Relatie Tussen Emotieregulatie en Agressie: Een Vergelijking Tussen Verschillende Meetmethodes

Agressief gedrag is een van de meest voorkomende vormen van onaangepast gedrag bij kinderen. Wanneer er wordt gekeken naar wat de meest voorkomende redenen zijn dat jongeren worden aangemeld bij de geestelijke gezondheidszorg, is agressief gedrag hier een van (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2013). Kinderen die voor een lange periode frequent agressief gedrag vertonen lopen, in vergelijking met zich normaal ontwikkelende kinderen, een groter risico voor delinquentie, depressie, verslaving, een laag niveau van opleiding, werkeloosheid en sociaal isolement (Matthys, 2000). Niet alleen kan dit gedrag zorgen voor negatieve gevolgen in de toekomst, ook op korter termijn zijn hieraan risico's verbonden. Het agressieve gedrag kan door anderen als storend worden ervaren, dit kan voor ergernis zorgen bij leeftijdsgenoten, leraren en ouders, wat een negatieve invloed heeft op de relaties met deze personen (Matthys, 2000). Een ander negatief gevolg is dat de kinderen die veel agressief gedrag laten zien, meer vijandige attributies over het gedrag van anderen maken. Deze kinderen denken dan negatiever over het gedrag van anderen en raken hierdoor sneller in conflicten (Leman, Bremner, Parke & Gauvain, 2012). Op deze manier belandt een kind in een negatieve en agressieve vicieuze cirkel. Dus het langdurig gebruik van agressie door kinderen kan zowel negatieve effecten hebben op de korter- als langer termijn.

Agressie wordt gedefinieerd als gedrag waardoor een ander schade wordt toegebracht en waarbij de ander deze schade wil vermijden. De schade als gevolg van dit gedrag kan zowel fysiek, psychisch als materieel zijn (Van der Ploeg, 2009). Wanneer kinderen ouder worden, neemt de frequentie en intensiteit van agressie meestal toe (Orobio de Castro, 2014). Er zijn verschillende factoren in het leven van een kind, waardoor hij of zij eerder agressief gedrag zal laten zien. Risico factoren om agressief gedrag te vertonen zijn bijvoorbeeld, het hebben van een lage intelligentie, het ondergaan van een autoritaire opvoedingsstijl en

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

omgang met peers die een negatieve invloed hebben (Orobio de Castro, 2014). Kinderen wie agressief gedrag vertonen zijn vaak niet goed in het beoordelen van een probleemsituatie, waardoor zij een situatie sneller als vijandig beoordelen. Het gevolg hiervan is vaak dat zij ook met vijandigheid of agressiviteit reageren (Vincken, Eijkelenboom, Muris & Meesters 2003). Wat voor agressief gedrag er wordt getoond en wat de onderliggende reden hiervan is, kan per persoon verschillen (Krahé, 2013). Er zijn twee vormen van agressief gedrag die verschillen in hun functie (Van der Ploeg, 2009). Allereerst bestaat er een proactieve vorm van agressie. Proactieve agressie is gedrag dat wordt gericht op een ander individu, waarbij de directe bedoeling is om schade aan te richten en om gewin te halen uit de situatie. Er is dus pas sprake van proactieve agressie als het kind die de agressieve actie uitvoert gebaat is bij zijn actie. De dader moet geloven dat hij schade zal aanrichten en het doelwit moet gemotiveerd zijn om dit gedrag te vermijden (Anderson en Bushman, 2002). De tweede vorm is reactieve agressie. Deze vorm van agressie verwijst naar agressie als reactie op een bepaalde situatie, die als provocerend of frustrerend kan worden ervaren. Kinderen die gebruik maken van reactieve agressie zijn vaak impulsief (Van der Ploeg, 2009). Het is belangrijk om te weten waardoor agressie wordt veroorzaakt zodat anderen en de agressieve kinderen zelf niet langer geconfronteerd worden met de mogelijk negatieve gevolgen.

Een mogelijke oorzaak van agressie is de manier waarop kinderen hun boosheid reguleren. Het reguleren van emoties wordt emotieregulatie genoemd en is een proces dat gericht is op de intensiteit, duur en uiting van een emotie (Kullik en Petermann, 2013). Wanneer een kind boos wordt kan hij de intensiteit en de duur van deze emotie laten afnemen door bijvoorbeeld zich even terug te trekken, afleiding te zoeken en door stoom af te blazen (Kerig, Ludlow & Wenar, 2012). Emotieregulatie bevat de extrinsieke en intrinsieke processen die verantwoordelijk zijn voor het monitoren, evalueren en het modificeren van emotionele reacties. Emotieregulatie is een dynamisch proces dat kan voorspellen hoe het

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

psychosociaal functioneren van kinderen zal gaan verlopen (Röll et al., 2012). De mogelijkheid om emoties te reguleren is ook afhankelijk van de eerdere interacties met de sociale omgeving, doordat een kind leert van hoe hij in vorige situaties zijn emoties heeft gereguleerd. Daarnaast is de emotieregulatie van een kind ook afhankelijk van hoe hun ouders hen aanleren hoe zij moeten omgaan met moeilijke emotionele gebeurtenissen (Zeman, Cassano, Pery-Parrisha en Stegall, 2006). Het reguleren van emoties kan op verschillende manieren worden gedaan (Etkin, Büchel en Gross, 2015). Kinderen kunnen hun emoties reguleren door bijvoorbeeld afleiding te zoeken, hun cognities te herstructureren of de negatieve gebeurtenis bespreekbaar te maken (Kim en Cicchetti, 2010). Als de negatieve emotie op een juiste manier wordt gereguleerd, zal het kind gebruik maken van adaptieve emotieregulatie strategieën. Het kind is dan in staat om zich succesvol te functioneren in de omgeving, wanneer hij wordt geconfronteerd met een moeilijke emotionele ervaring. Wanneer niet functionele, maladaptieve emotieregulatie strategieën worden gebruikt zal het kind niet voldoende in staat zijn om zijn boosheid te beheersen om vervolgens positief doelgericht gedrag te kunnen vertonen (Robertson, Daffern en Bucks, 2012). Een disfunctie in de emotieregulatie van een kind kan ertoe leiden dat het kind (onbedoeld) ongewenst gedrag zal gaan vertonen. In huidig onderzoek wordt gekeken naar of het kind meer agressief zal gedrag zal gaan vertonen, wanneer hij voornamelijk maladaptieve emotieregulatie strategieën gebruikt.

De manier waarop emoties worden gereguleerd hangt dus samen het gedrag wat een kind laat zien. Wanneer een kind moeite heeft om een emotionele toestand te herstellen, te beëindigen of te vermijden is de kans groter dat er agressief gedrag zal ontstaan (Robertson et al., 2012). Eerder onderzoek liet zien dat wanneer men zich boos voelt en deze emotie op een verkeerde manier reguleert, dit resulteert in agressief gedrag (Robertson et al., 2012). Kinderen die externaliserende gedragingen laten zien, zoals agressie, zijn vaak minder goed in het

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

reguleren van hun boosheid. Doordat deze kinderen niet goed om kunnen gaan met hun boze gevoelens, reguleren zij hun boosheid niet of zetten zij regulatie strategieën in die resulteren in het tonen van agressieve gedragingen (Zeman et al., 2006). Er zijn een aantal studies die hebben onderzocht of emotieregulatie en agressie bij kinderen aan elkaar gerelateerd zijn. Allereerst bleek uit het onderzoek van Orobio de Castro, Merk, Koops, Veerman & Bosch (2005) dat de jongens van 7 tot 13 jaar die veel agressie laten zien in het algemeen ook minder goed zijn in het reguleren van hun boosheid, ten opzichte van jongens die weinig gebruik maken van agressie. Deze jongens dienden hypothetische verhalen te lezen en te rapporteren over hun verwachte reactie (Orobio de Castro et al., 2005). Emotieregulatie en agressie werden dus niet gemeten door de kinderen te laten rapporteren over hun daadwerkelijke gedrag, wat een mogelijk nadeel kan zijn van dit onderzoek. Daarnaast onderzochten Zeman, Shipman en Suveg (2010) het effect van disregulatie van boosheid en mogelijke gevolgen. Uit hun onderzoek bleek dat de zowel jongens als meisjes van tussen de 9 en 12 jaar die hun boosheid niet konden reguleren, meer externaliserende gedragingen vertoonden zoals agressief gedrag. Echter keek dit onderzoek naar zowel disregulatie van boosheid als verdriet, deze twee schalen werden in de resultaten samengenomen (Zeman et al., 2010). Daardoor is niet exact te concluderen dat alleen disregulatie van boosheid leidt tot agressief gedrag, of dat eventueel ook disregulatie van verdriet kan leiden tot agressief gedrag. De studie van Eisenberg et al. (2001) deed breder onderzoek naar emotieregulatie en agressie, bij kinderen van gemiddeld zes jaar oud. Uit het onderzoek bleek dat de kinderen met externaliserende problematiek (bijvoorbeeld agressief gedrag), ten opzichte van een controle groep zonder problemen, meer boosheid voelden en meer moeite hadden om hun gedrag te controleren. Een verklaring die zij hiervoor gaven was dat deze kinderen hun boosheid en frustratie niet juist konden reguleren (Eisenberg et al., 2001).

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

De relatie tussen emotieregulatie en agressie werd in huidig onderzoek wederom onderzocht, omdat er kinderen uit een niet-klinische en klinische doelgroep van meisjes en jongens werden bekeken. Door het opnemen van een klinische doelgroep, is het mogelijk dat de gevonden spreiding van agressie vergroot kan worden. Daarnaast verschilt de methode uit huidig onderzoek van de voorgaande onderzoeken. De kinderen rapporteerden over hun daadwerkelijke gedrag, in plaats van hoe zij denken te reageren op hypothetische situaties. Bovendien werd er expliciet gekeken naar hoe kinderen hun boosheid reguleren en hoe agressief gedrag daarmee samenhangt.

Het onderzoeken van de relatie tussen emotieregulatie en agressie kan op verschillende manieren. In merendeel van de onderzoeken worden er vragenlijsten gebruikt om een verband tussen emotieregulatie en agressie aan te tonen (Iida et al., 2012). Hierbij wordt er vaak aan kinderen gevraagd om te rapporteren over de gedragingen van de afgelopen weken of maanden (Bolger, Davis en Rafaeli, 2003). Echter is gebleken dat kinderen en volwassenen het rapporteren over een langere tijdsperiode vaak als moeilijk beoordelen (Bolger et al., 2003). Het geheugen van een individu kan voor ruis zorgen, wanneer er wordt gerapporteerd over een lange tijdsperiode. De participant wordt nu meer getest op zijn geheugen over de afgelopen tijd dan over zijn daadwerkelijke gedrag (Tourangeau, 2000). Dit kan specifiek een probleem zijn bij kinderen, omdat hun geheugen nog niet volledig is ontwikkeld (Verhulst, 2005). De ruis die zal ontstaan bij het rapporteren over het gedrag van de afgelopen tijd, zal bij kinderen dus nog groter zijn als bij volwassenen.

Een oplossing zou kunnen zijn om kinderen te laten rapporteren over een kortere tijdsperiode, bijvoorbeeld over de afgelopen week of dag. De periode tussen de gebeurtenis zelf en het rapporteren hierover wordt met hulp van een wekelijks meetmoment verkleind, waardoor er minder moeite wordt ondervonden om te rapporteren over eigen gedrag (Bolger et al., 2003). Het gebruik van rapportages over een kortere tijdsperiode heeft drie

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

verschillende voordelen. Allereerst kan het gedrag beschreven worden zoals het daadwerkelijk is voorgekomen in de afgelopen periode. Op deze manier kan het kind een heldere gebeurtenis in zijn hoofd nemen tijdens het rapporteren over zijn gedrag (Mehl, Conner en Csikszentmihalyi, 2012). Wanneer het beter lukt om het gedrag in een context te plaatsen, is het voor kinderen makkelijker om op en meer accurate wijzen te kunnen rapporteren (Reis en Gable, 2000). Het tweede voordeel van het rapporteren over een kortere tijdsperiode is dat de kans op een retrospectieve bias verkleind wordt. Hiermee wordt bedoeld dat iemand geneigd kan zijn om negatiever te denken over het verleden, als dit langer geleden is (Reis en Gable, 2000). Wanneer er sprake is van een retrospectieve bias zou het kunnen dat kinderen meer agressie gaan rapporteren. Als laatst zijn rapportages over een korte tijdsperiode ook een voordeel wanneer een onderzoeker of behandelaar wil weten of de behandeling op korte termijn aanslaat. Met rapportages over een langere periode is het niet mogelijk om fluctuaties in het gedrag op korter termijn in kaart te brengen, omdat deze instrumenten hier niet sensitief genoeg voor zijn. Dit terwijl juist veranderingen in emoties op de korte termijn vaak voorkomen (Ehring, Fischer, Schnülle, Büsterling & Tuschen-Caffier, 2007) en indicatief kunnen zijn voor specifieke problemen (Hollenstein, Lichtwarck-Aschoff, & Potworowski, 2013). Door kinderen te laten rapporteren over het gedrag van de afgelopen week is het mogelijk om te kijken naar het verloop van een behandeling, in plaats van enkel of de behandeling aanslaat te ja of te nee. In merendeel van de tijd wordt er een vragenlijst voorafgaand aan de behandeling afgenomen en aan het einde om te beoordelen of de klachten zijn afgenomen. Een wekelijkse vragenlijst kan aantonen hoe een cliënt op korte termijn reageert op de behandeling, hierdoor wordt het ontwikkelingsverloop van de cliënt zichtbaar. Om deze redenen wordt er in het huidige onderzoek gebruik gemaakt van rapporteren over een korte tijdsperiode. Dat is de reden waarom in het huidige onderzoek gekeken wordt of er een verschil is tussen de uitkomsten van de wekelijkse en de maandelijksse rapportages.

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

In dit onderzoek zal de relatie tussen emotieregulatie en agressie worden onderzocht, bij kinderen van acht tot en met twaalf jaar oud. Deze onderzoeksvraag wordt op twee verschillende manieren onderzocht. Namelijk door middel van wekelijkse rapportage en maandelijkse rapportage over het gedrag. Hierbij wordt verwacht dat hoe slechter het kind is in het reguleren van zijn emoties (en dus gebruik maakt van maladaptieve emotieregulatie strategieën) het kind meer agressief gedrag zal gaan vertonen. Er wordt verwacht dat dit verband zowel met behulp van de wekelijkse als met de maandelijkse rapportage wordt gevonden. Daarnaast wordt ook de meetmethode onderzocht. Er wordt gekeken naar wat het verschil is tussen het onderzoeken van bovenstaande relatie door rapportages over het gedrag van de afgelopen week, ten opzichte van rapportages over de afgelopen maand. Daarbij wordt verwacht dat de relatie tussen emotieregulatie en agressie sterker zal zijn wanneer er gebruik wordt gemaakt van wekelijkse rapportages ten opzichte van de maandelijkse rapportages.

Methode

Participanten

De participanten voor het huidige onderzoek zijn door middel van een gemakssteekproef geworven uit groep vijf tot en met acht van vier verschillende basisscholen in Nederland. In totaal deden 89 kinderen mee aan het huidige onderzoek met de leeftijd van 8 tot en met 12 jaar oud ($M = 10.18$, $SD = 1.21$). De verdeling tussen jongens en meisjes was ongeveer gelijk: er deden 41 meisjes (46%) en 48 jongens (54%) mee aan het onderzoek. De deelnemende kinderen zaten verspreid over regulier (77 kinderen) en speciaal onderwijs (12 kinderen). In Nederland wordt er onderscheid gemaakt tussen regulier onderwijs en speciaal onderwijs. Speciaal onderwijs verzorgt scholing voor leerlingen met ernstige gedragsproblemen of psychiatrische problematiek, dit wordt ook wel een cluster 4 school genoemd. Voorafgaand aan het onderzoek hebben de ouders van de deelnemende kinderen

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

een *informed consent* ingevuld. Wanneer het kind twaalf jaar was, moest het kind zelf ook een *informed consent* invullen.

Instrumenten

Emotieregulatie. In het huidige onderzoek werd emotieregulatie op twee verschillende manieren gemeten. Allereerst werd emotieregulatie in kaart gebracht door de wekelijkse ‘Hoe gaat het?’ vragenlijst, die de kinderen vier keer invulden. Deze vragenlijst meet of en hoe kinderen hun boosheid in de afgelopen week reguleerden. Drie items uit deze vragenlijst meten emotieregulatie, ‘*Deze week lukte het om iets tegen mijn boosheid te doen*’ is hiervan een voorbeeld item. Het antwoorden op deze vragen kon middels een 5-puntsschaal (nooit, bijna nooit, soms, vaak, heel vaak). Gemiddelde scores op wekelijkse emotieregulatie werden berekend: een hoge score geeft aan dat het kind niet goed in staat was zijn boosheid te reguleren. Er is nog geen onderzoek gedaan naar de kwaliteit van deze vragenlijst. De interne consistentie van de drie emotieregulatie items uit de wekelijkse ‘Hoe gaat het?’ vragenlijst was in huidig onderzoek bijna acceptabel (Cronbach’s $\alpha = 0.68$) (Bland & Altman, 1997).

Daarnaast werd emotieregulatie onderzocht met behulp van de subschaal ‘boosheid’ van de FEEL-KJ (Braet, Cracco, Theuwis, Grob & Smilenski, 2013) die de kinderen eenmalig invulden. De FEEL-KJ is voor kinderen en jeugdigen van 8 tot en met 18 jaar en brengt de strategieën in kaart die worden gebruikt om emoties te reguleren. In deze vragenlijst rapporteerden de kinderen over hun adaptieve en maladaptieve emotieregulatie van de afgelopen maand. De subschaal ‘boosheid’ bevraagt hoe kinderen omgaan met hun boosheid. Er zijn 30 vragen gesteld over wat iemand doet of denkt bij gevoelens van boosheid, ‘*Wanneer ik boos ben uit ik mijn boosheid*’ is hiervan een voorbeeld item. Het antwoorden op deze vragen kon middels een 5-puntsschaal (bijna nooit, zelden, af en toe, vaak, bijna altijd), waarbij de kinderen aangaven in hoeverre de items op hen van toepassing waren (Braet et al., 2013). In het huidige onderzoek werd er gekeken naar de disfunctionele emotieregulatie,

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

daardoor werd er enkel gekeken naar de items die behoorden tot de maladaptieve emotieregulatie strategieën van de gebruikte subschaal 'boosheid'. Gemiddelde scores op maandelijkse emotieregulatie werden berekend: een hoge score geeft aan dat het kind niet goed in staat was zijn boosheid te reguleren. Uit het onderzoek van Cracco, Durme en Braet (2015) is gebleken dat de FEEL-KJ een goede construct- en externe validiteit heeft. De interne consistentie van deze vragenlijst is in het huidige onderzoek acceptabel (Cronbach's $\alpha = 0.73$; Bland & Altman, 1997).

Agressie. Agressie werd op twee verschillende manieren gemeten. Allereerst werd agressie gemeten door de wekelijkse 'Hoe gaat het?' vragenlijst, die de kinderen vier keer invulden. Deze vragenlijst meet de mogelijke vijandige attributie stijl van kinderen van de afgelopen week. Drie items uit deze vragenlijst meten agressie, '*Deze week heb ik iemand geschopt of geslagen*' is hiervan een voorbeeld item. Het antwoorden op deze vragen kon middels een 5-puntsschaal (nooit, bijna nooit, soms, vaak, heel vaak). Gemiddelde scores op wekelijkse agressie werden berekend: een hogere score geeft aan dat het kind vaak gebruik maakte van agressie die week. Er is nog geen onderzoek gedaan naar de kwaliteit van deze vragenlijst. In het huidige onderzoek bleek de interne consistentie van de drie agressie items uit de wekelijkse 'Hoe gaat het?' vragenlijst is acceptabel (Cronbach's $\alpha = 0.90$; Bland & Altman, 1997).

Daarnaast is maandelijkse agressie geoperationaliseerd door middel van Instrument voor Reactieve en Proactieve Agressie (IRPA; Polman, 2008). De IRPA is een vragenlijst waarmee reactieve en proactieve agressie van kinderen in kaart wordt gebracht. De kinderen vulden deze vragenlijst éénmalig in, waarin zij rapporteerden over welke vorm van agressie en hoe vaak zij deze toepaste in de afgelopen maand. De IRPA heeft zeven items met elk een deel a en een deel b. Deel a van een item heeft betrekking op de frequentie van agressie ('*Hoe vaak schopte jij in de afgelopen maand andere kinderen?*'). Het antwoorden op deze vragen

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

moest middels een 5-puntsschaal (niet voorgekomen, één keer, meerdere keren, elke dag, meerdere keren per dag). Met deel b van de vraag wordt de vorm van agressie (reactieve en proactieve agressie) in kaart gebracht (Polman & Orobio de Castro, 2008). In huidig onderzoek werd enkel de frequentie van agressie gebruikt (onderdeel a). Gemiddelde scores op maandelijkse agressie werden berekend: een hoge score geeft aan dat het kind vaak agressie toepaste. Door Polman, Orobio de Castro, Thomaes en van Aken (2008) is de discriminante, convergente en construct validiteit van de IRPA als goed beoordeeld. In het huidige onderzoek is de interne consistentie van onderdeel a van de IRPA acceptabel (Cronbach's $\alpha = 0.86$; Bland & Altman, 1997).

Procedure

Om de participerende kinderen te werven zijn verschillende basisscholen in Nederland telefonisch benaderd door de onderzoekers, met informatie over het huidig onderzoek. Als de school interesse had in het onderzoek, werd er een informatiebrief gemaild. Wanneer de school besloot om deel te nemen, kregen de ouders van de kinderen uit groep vijf tot en met acht een informatie- en toestemmingsbrief. De kinderen konden alleen deelnemen wanneer het *informed consent* was ingevuld door ouders en door de kinderen van 12 jaar.

De dataverzameling bestond uit vier meetmomenten. Bij alle vier de meetmomenten was er een onderzoeker aanwezig, om toelichting te geven en vragen te beantwoorden. De eerste drie weken vulden de kinderen alleen de wekelijkse 'Hoe gaat het?' vragenlijst in. De vierde week vulden de zij wederom de wekelijkse 'Hoe gaat het?' vragenlijst in, maar werden zij ook gevraagd om de subschaal 'boosheid' van de FEEL-KJ en de gehele IRPA in te vullen. Deze vragen konden de kinderen zelfstandig invullen.

Data-analyse

Alle verzamelde data werd geanalyseerd in het programma 'SPSS Statistics' van IBM. Voor de analyses werd er een 95% betrouwbaarheidsinterval gehanteerd (met $\alpha = .05$ en $p <$

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

.05). De eerste onderzoeksvraag naar de relatie tussen emotieregulatie en agressie werd getoetst aan de hand van lineaire regressie analyse. De afhankelijke variabele in deze analyse is agressie en de onafhankelijke variabele is emotieregulatie. Deze onderzoeksvraag werd op twee manieren onderzocht: de relatie werd gemeten aan de hand van de wekelijkse rapportages en aan de hand van de maandelijkse rapportages over het kind zijn emotieregulatie en agressie. Om de relatie tussen emotieregulatie en agressie te meten met de wekelijkse rapportages, werd er allereerst gekeken of de vier meetmomenten uit de wekelijkse vragenlijst met elkaar samen genomen konden worden. Wanneer de vier wekelijkse metingen van emotieregulatie met elkaar samenhangen en wanneer de vier metingen van agressie geassocieerd waren aan elkaar, mochten de weken samen genomen worden. Dit werd gedaan door gemiddelde scores te berekenen per week. Daarnaast werd er eenmaal een regressie analyse uitgevoerd tussen de emotieregulatie en agressie met behulp van de maandelijkse rapportages.

De tweede onderzoeksvraag naar wat het verschil is tussen het onderzoeken van bovenstaande relatie met behulp van wekelijkse, ten opzichte van maandelijkse rapportages werd getoetst aan de hand van een vergelijking. De wekelijkse manier van rapporteren is vergeleken met de maandelijkse manier door te kijken naar de verschillende gestandaardiseerde Beta's en naar hoeveel variantie van agressie er werd verklaard door emotieregulatie. Daarna werd er op basis van de verschillende regressie coëfficiënten (de gestandaardiseerde Beta's) de Cohens q uitgerekend. De Cohens q meet de effectgrootte om de verschillen tussen de twee correlaties te interpreteren en kan dus een uitspraak doen of het mogelijke verschil tussen wekelijks en maandelijks rapporteren ook significant was. De twee correlaties worden getransformeerd met Fisher's Z en achteraf van elkaar afgetrokken. Als de Cohens q kleiner is dan .1 betekent dit dat er geen effect is, tot .3 is er een klein effect, .3 tot

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

.5 betekent een middelgroot effect en groter dan .5 betekent dat er sprake is van een groot effect.

Resultaten

Vooranalyses

Voorafgaand aan de lineaire regressie analyses werd er gekeken of de vier metingen van emotieregulatie met elkaar correleerden en of de vier metingen van agressie met elkaar correleerden. In Tabel 1 worden deze correlaties weergegeven. Hier is te zien de vier metingen van emotieregulatie aan elkaar gerelateerd waren, en dat dit zelfde gold voor de metingen van agressie. Hierdoor is er besloten dat de weken samen genomen mochten worden om een gemiddelde score te berekenen voor wekelijkse emotieregulatie en wekelijkse agressie. In Tabel 2 worden de correlaties en beschrijvende statistieken weergegeven voor alle variabelen in het huidige onderzoek.

Tabel 1

De correlaties (Pearson r) tussen de vier metingen van emotieregulatie (correlaties boven de streep) en tussen de vier metingen van agressie (correlaties onder de streep)

	1	2	3	4
Week 1	-	.33*	.49*	.30*
Week 2	.60*	-	.42*	.52*
Week 3	.67*	.69*	-	.40*
Week 4	.39*	.45*	.59*	-

*Correlatie is significant, $p < .01$ level (2-tailed)

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

Tabel 2

De gemiddeldes (M), standaard deviaties (SD) en de correlaties (Pearson r) uit het huidige onderzoek (N=89)

	M	SD	1	2	3	4
1 Emotieregulatie maandelijks	2.36	0.68	-	-	-	-
2 Agressie maandelijks	1.99	0.69	.29*	-	-	-
3 Emotieregulatie wekelijks	2.17	0.54	.28*	.33*	-	-
4 Agressie wekelijks	1.73	0.65	.35*	.55*	.36*	-

*Correlatie is significant, $p < .01$ level (2-tailed)

Emotieregulatie en agressie

In de eerste onderzoeksvraag werd er verwacht dat hoe beter het kind in staat is om boosheid te reguleren, hoe minder agressie er getoond zal worden. Deze onderzoeksvraag is op twee verschillende manieren getoetst met een lineaire regressie analyse, door gebruik van zowel wekelijkse als maandelijkse rapportages van emotieregulatie en agressie. Voordat de lineaire regressie analyses uitgevoerd konden worden, werden verschillende assumpties geëvalueerd. Alle variabelen in de huidige studie voldeden aan de assumpties van lineariteit en homoscedasticiteit, wanneer er werd gekeken naar de normal P-Plots en de scatterplots. Daarnaast bleken de residuen in het model random en normaal verdeeld, dit werd ook gezien in de normal P-Plots. Verder werd er gezien dat er geen sprake is van individuele errors. Dit gold voor zowel het wekelijks rapporteren (Dubin-Watson = 1.92) als voor het maandelijks rapporteren (Dubin-Watson = 1.71). Naar aanleiding van de evaluatie bleek dat er aan alle assumpties voor een lineaire regressie analyse werd voldaan.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden werd er allereerst gekeken naar de relatie tussen emotieregulatie en agressie, door middel van de wekelijkse rapportages. Uit de

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

resultaten bleek, zoals verwacht, dat de relatie tussen emotieregulatie en agressie significant was, $F(1,88) = 12.55, p < .001, R^2 = .13$. Dit betekent dat als kinderen minder goed zijn in het reguleren van hun boosheid, zij ook meer agressie vertoonden in de afgelopen week. De bijbehorende regressie coëfficiënten worden weergegeven in Tabel 3.

Daarnaast is de relatie tussen emotieregulatie en agressie bekeken doormiddel van de maandelijkse rapportages. Zoals verwacht bleek hier ook sprake te zijn van een significant effect, $F(1,86) = 9.35, p < .001, R^2 = .09$. Dit betekent dat kinderen die gebruik maakten van maladaptieve emotieregulatie strategieën, meer agressie vertoonden in de afgelopen maand. De bijbehorende regressie coëfficiënten worden weergegeven in Tabel 3.

Tabel 3

Gestandaardiseerde (Beta) en niet gestandaardiseerde regressie coëfficiënten (B) de 95% betrouwbaarheidsintervallen met bijbehorende standaard errors.

	Beta	B	SE B	95% BI's
Emotieregulatie wekelijks	0.36	0.43	0.12	0.19 – 0.67
Emotieregulatie maandelijks	0.29	0.31	0.11	0.09 – 0.52

Wekelijks en maandelijks rapporteren

Om te onderzoeken of het verband tussen emotieregulatie en agressie sterker was wanneer gebruik werd gemaakt van rapportages over de afgelopen week of over de afgelopen maand, werd er gekeken naar de regressie coëfficiënten en de verklaarde variantie van de verschillende rapportages. Uit de resultaten bleek dat er meer variantie in agressie werd verklaard wanneer er werd gerapporteerd over de afgelopen week (12.6%) dan over de afgelopen maand (8.9%). Dit lieten de gestandaardiseerde regressie coëfficiënten ook zien, deze is namelijk hoger bij de wekelijkse rapportages (Beta = 0.36) dan bij de maandelijkse

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

rapportages ($Beta = 0.29$). Echter, wanneer deze vergelijking op significantie werd getoetst met de Cohens q blijkt, in tegenstelling tot de verwachting, dat er geen significant verschil is tussen de regressie coëfficiënten (Cohens $q = 0.06$). Dit betekent dat het effect tussen emotieregulatie en agressie niet sterker was wanneer er werd gerapporteerd over het gedrag van de afgelopen week, ten opzichte van over de afgelopen maand.

Discussie

In het huidige onderzoek is gekeken naar wat de relatie was tussen emotieregulatie en agressie. Deze relatie werd zowel door wekelijkse als maandelijksse rapportages gemeten. Uit de resultaten bleek dat er sprake is van een relatie tussen emotieregulatie en agressie. Dit betekent dat de kinderen die niet in staat waren om hun boosheid op een juiste manier te reguleren, meer agressief gedrag lieten zien. Daarnaast bleek deze relatie niet sterker wanneer de wekelijkse ten opzichte van de maandelijksse rapportage werd gebruikt.

In het huidige onderzoek werd er onderzocht hoe emotieregulatie en agressie aan elkaar gerelateerd waren. Uit de resultaten bleek, zoals verwacht, dat er een samenhang was tussen emotieregulatie en agressie bij kinderen. Deze relatie werd gevonden door gebruik van zowel de wekelijkse als maandelijksse rapportages. Dit kwam overeen met eerder gedane onderzoeken, waaruit onder andere bleek dat jongens die veel agressie lieten zien ook minder goed waren in het reguleren van hun boosheid (Orobio de Castro et al., 2005). Daarnaast bleek ook dat disregulatie van boosheid bij meisjes leidde tot het vertonen van meer agressief gedrag (Zeman et al., 2010). Als laatste bleek uit onderzoek van Eisenberg et al., (2001) dat kinderen met externaliserende problematiek ook meer boosheid voelden en moeite hadden om hun gedrag te controleren (Eisenberg et al., 2001).

Nu ook uit huidig onderzoek is gebleken dat emotieregulatie een voorspeller is van agressief gedrag kan deze kennis mee worden genomen in het klinische werkveld. Deze informatie is nuttig wanneer er wordt gekeken naar de verschillende emotieregulatie

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

trainingen die er bestaan. De EmotieRegulatie Training (ERT) voor kinderen en adolescenten is bijvoorbeeld een bestaande groepstraining voor kinderen die problemen hebben met hun emotieregulatie (Gemert, Schuppert, Wiersema, 2007). Tijdens deze training leren zij omgaan met dagelijkse emotionele gebeurtenissen. In huidig onderzoek wordt er gebruik gemaakt van rapportage over de daadwerkelijke gebeurtenissen. Het zou een goede toevoeging zijn om tijdens ERT in te kunnen spelen op deze gebeurtenissen. Begrijpen hoe de relatie tussen emotieregulatie en agressie in elkaar zit en wat de functies zijn van de verschillende emotieregulatie strategieën op agressie is essentieel voor het ontwikkelen of verbeteren van verschillende designs voor effectieve emotieregulatie trainingen en agressie preventietrainingen.

Daarnaast bleek uit de resultaten dat de relatie tussen emotieregulatie en agressie even sterk was wanneer er gebruik werd gemaakt van de wekelijkse als maandelijkse rapportages. Dit was niet conform de verwachtingen. Echter bleek uit eerder gedaan onderzoek dat rapporteren over het gedrag van de afgelopen maand moeilijker gevonden werd (Bolger et al., 2003; Tourangeau, 2000) dan wanneer er gebruik werd gemaakt van rapporteren over een kortere tijdsperiode (Bolger et al., 2003; Mehl et al., 2012; Reis en Gable, 2000). Het werd als moeilijk bestempeld, omdat het rapporteren over een langere tijdsperiode een groot beroep doet op het geheugen (Tourangeau, 2000). Deze manier van rapporteren wordt mogelijk als nog moeilijker ervaren door kinderen, omdat hun geheugen nog niet volledig is ontwikkeld (Verhulst, 2005). Om deze redenen werd er in huidig onderzoek verwacht dat de relatie tussen emotieregulatie en agressie sterker zou zijn wanneer deze werd onderzocht door middel van de wekelijkse ten opzichte van de maandelijkse rapportages.

Een mogelijke verklaring voor het niet vinden van een sterker verband tussen emotieregulatie en agressie door het gebruik van de wekelijkse rapportages kan komen doordat de twee verschillende vragenlijsten mogelijk verschillende aspecten van

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

emotieregulatie meten. De wekelijkse 'Hoe gaat het?' vragenlijst meet namelijk emotieregulatie als algemeen construct (hoe gaat een kind om met boosheid), terwijl de FEEL-KJ is opgezet om de verschillende (adaptieve en maladaptieve) emotieregulatie strategieën in kaart te brengen. Uit onderzoek van Aldao (2013) blijkt dat wanneer er enkel wordt gekeken naar de diverse emotieregulatie strategieën er wordt voorbij gegaan aan de gehele context van emotieregulatie. Er wordt dus alleen informatie gewonnen over de strategieën die zijn ingezet, terwijl het ook mogelijk is dat de persoon geen emotieregulatie strategieën inzet en zijn emotie dus niet reguleert (Aldao, 2013). Het construct emotieregulatie als geheel laat zien of een kind überhaupt in staat is om zijn emoties te reguleren (Kullik en Petermann, 2013; Röhl et al., 2012), terwijl emotieregulatie strategieën inzicht geven in hoe een kind zijn emoties reguleert (Robertson et al, 2012). Dit zou kunnen betekenen dat emotieregulatie gemeten door de wekelijkse rapportages zich anders verhoudt tot agressie dan emotieregulatie gemeten door de maandelijkse rapportages. Wanneer in toekomstig onderzoek emotieregulatie met twee instrumenten wordt onderzocht, wordt er geadviseerd om constructen te gebruiken die beide ofwel emotieregulatie als geheel construct meten of emotieregulatie opgedeeld in verschillende strategieën meten.

Een andere verklaring voor het uitblijven van het vinden van een verschil in resultaat tussen de wekelijkse en maandelijkse rapportages kon ook te maken hebben met de sensitiviteit van de nieuw opgestelde wekelijkse vragenlijst. Voorafgaand werd er verwacht dat deze methode van rapporteren sensitiever zou zijn voor het meten van zowel emotieregulatie als agressie, dan wanneer er over een maand werd gerapporteerd. Als de sensitiviteit van een instrument hoog is wil dit zeggen dat een hoge score/uitslag op deze vragenlijst ook duidt op dat het kind deze gedragingen in hoge mate laat zien. Wanneer een instrument zeer sensitief is, zal het gevonden effect van de gemeten relatie ook groter zijn (van Rooijen & Foolen, 2013). Verder onderzoek naar de nieuw opgestelde wekelijkse

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

vragenlijst is nodig om te zien hoe sensitief van deze vragenlijst exact is. Wanneer blijkt dat de sensitiviteit niet hoger is dan die van de maandelijkse vragenlijst (de FEEL-KJ), kan dit een mogelijke oorzaak zijn waarom er geen verschil in sterkte van de gemeten relatie werd gevonden. Voor toekomstig onderzoek is het dus noodzakelijk om instrumenten te gebruiken waarvan de sensitiviteit bekend is om een duidelijke conclusie te kunnen trekken over de eventuele verschillen tussen de uitkomsten van de gebruikte instrumenten.

Verder zou het ook kunnen dat er geen verschil bestaat voor kinderen tussen het rapporteren over hun gedrag van de afgelopen week of van de afgelopen maand. Een mogelijke reden hiervoor is dat kinderen altijd hetzelfde tijdframe in gedachten houden wanneer zij een vragenlijst invullen, en dus geen onderscheid maken tussen de wekelijkse en maandelijkse vragenlijst. De gebeurtenissen van de afgelopen week zitten nog sterker in hun geheugen, het zou dus kunnen dat de kinderen deze situaties gebruikten tijdens het rapporteren over hun gedrag. Als kinderen altijd hetzelfde tijdframe in gedachten houden, betekent dit dat zij op dezelfde manier over hun gedrag rapporteerden in de wekelijkse als in de maandelijkse vragenlijst. Dit zou nog een reden kunnen zijn waarom er in het huidige onderzoek geen verschil werd gevonden in de uitslag van de wekelijkse ten opzichte van de maandelijkse rapportages.

Wanneer er kritisch naar het onderzoek werd gekeken zijn er ook een aantal beperkingen te benoemen. Allereerst zijn alle resultaten uit het huidige onderzoek verkregen door gebruik van zelfrapportage vragenlijsten ingevuld door kinderen. Uit onderzoek blijkt dat er problemen kunnen ontstaan met de betrouwbaarheid van een onderzoek wanneer er enkel zelfrapportage vragenlijsten worden afgenomen bij kinderen, voor het meten van agressief gedrag, omdat kinderen minder goed in staat zijn om op een accurate wijze te rapporteren over hun externaliserende gedragingen (Hubbard, McAuliffe, Morrow & Romano, 2010). Daarnaast is gebleken dat ouders en leraren goed, al dan niet beter in staat

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

waren om te rapporteren over de agressieve gedragingen van kinderen (Boivin, Dodge & Coie, 1995; Hubbard, Dodge, Cillessen, Coie & Schwartz, 2001). Echter blijkt uit onderzoek van Hubbard et al. (2002) dat de zelfrapportages van de kinderen over hun agressieve gedragingen, overeenkwamen met de observaties van de onderzoekers over het agressieve gedrag van deze kinderen (Hubbard et al., 2002). Hieruit kan geconcludeerd worden dat kinderen weldegelijk in staat waren om op een accurate wijze te rapporteren over hun agressieve gedragingen.

Een tweede beperking was, dat er weinig agressie werd gerapporteerd. De meeste kinderen gaven aan dat zij nooit of enkel één keer in de afgelopen week of maand agressief gedrag hebben laten zien. Deze resultaten zijn niet onverwachts, wetende dat enkel 13% van de participerende kinderen afkomstig waren uit het speciaal onderwijs en 87% waren afkomstig uit het regulier basisonderwijs. Om een lage mate van agressief gedrag te voorkomen werden er in huidig onderzoek kinderen uit speciaal onderwijs (een klinische doelgroep) geïncludeerd, omdat we weten dat kinderen van het speciaal onderwijs meer agressief gedrag vertonen dan kinderen van regulier onderwijs (van Wonderen, 2004). Ondanks dat er 31 speciaal onderwijs scholen in Nederland zijn benaderd, waren er maar weinig kinderen uit het speciaal onderwijs die konden en wilden deelnemen aan het huidige onderzoek. Wanneer deze verdeling gelijk was geweest, was er mogelijk meer spreiding geweest in de rapportages over agressie dan in huidig onderzoek werd gevonden.

Naast enkele beperkingen waren er ook sterke punten aan te merken in het huidige onderzoek. Allereerst werd de relatie tussen emotieregulatie en agressie in huidig onderzoek gemeten door zowel een wekelijkse als een maandelijks vragenlijst. Beide meetinstrumenten gaven dezelfde resultaten, namelijk dat het kinderen die hun boosheid niet op een juiste manier konden reguleren, meer agressief gedrag vertoonden. Wanneer eenzelfde relatie wordt onderzocht door middel van meerdere meetinstrumenten wordt de paralleltestbetrouwbaarheid

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

vergroot (van Rooijen & Bartelink, 2010). Dit is ook een goede manier om de test-hertestbetrouwbaarheid van het onderzoek te meten zonder dat er een leereffect optreedt bij de kinderen en jeugdigen door tweemaal eenzelfde instrument af te nemen (van Rooijen & Bartelink, 2010). Dus doordat in het huidige onderzoek twee instrumenten werden gebruikt om eenzelfde relatie aan te tonen werd de betrouwbaarheid vergroot.

Daarnaast was een sterk punt aan huidig onderzoek dat er gebruik werd gemaakt van zelfrapportage vragenlijsten voor het meten van emotieregulatie. Bij de eerder genoemde beperkingen uit het onderzoek is al besproken hoe het gebruik voor zelfrapportage vragenlijsten voor de variabele agressie een nadeel kon zijn. Maar om emotieregulatie te kunnen meten wordt er gekeken naar de interne processen die een persoon ervaart. Deze interne processen zijn van belang voor het meten van hoe een kind omgaat met zijn boosheid (Röll et al., 2012). Uit onderzoek blijkt dat het meten van interne processen het meest accuraat wordt gedaan met behulp van zelfrapportage vragenlijsten. De uitkomsten van wanneer de kinderen zelf rapporteerden over hun gedrag werden vergeleken met de rapportages van hun ouders. Hieruit bleek dat de correlaties laag waren, vooral wanneer dit ging over het rapporteren over interne processen bij kinderen (Achenbach et al. 1987; Kolko and Kazdin 1993; Sourander et al. 1999). Het gebruik van de wekelijkse 'Hoe gaat het?' vragenlijst en de FEEL-KJ om emotieregulatie te meten is daarom een sterk punt van huidig onderzoek.

Voor toekomstig onderzoek is het van belang dat de wekelijkse 'Hoe gaat het?' vragenlijst wordt getoetst op de kwaliteit, zodat er meer informatie is over zowel de betrouwbaarheid als de validiteit. Hierdoor kan een accurater beeld worden geschetst over de vergelijking tussen de wekelijkse en maandelijkse rapportages. Daarnaast dient er meer onderzoek te worden gedaan naar het verschil van rapporteren over een korte ten opzichte van over een langere periode bij kinderen en jeugdigen. Ondanks dat er in huidige onderzoek geen

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

sterkere samenhang werd gevonden door de relatie te meten met de wekelijkse rapportage, in plaats van met de maandelijkse rapportage, zijn er vanuit eerder gedane onderzoeken wel aanwijzingen dat deze manier van rapporteren voordelen heeft voor participanten. Daarnaast wordt er geadviseerd om in toekomstig onderzoek agressie niet enkel te meten met zelfrapportage vragenlijsten. De afname van een vragenlijst bij ouders en leerkrachten, of de observatie van een onderzoeker zou een mooie toevoeging kunnen zijn aan het onderzoek. Om agressie verder goed te kunnen onderzoeken is een grotere spreiding ook gewenst, daarom wordt er ook geadviseerd om te streven naar een gelijke verhouding tussen kinderen vanuit de klinische en niet klinische doelgroep (speciaal versus regulier onderwijs).

Samenvattend is er uit het onderzoek naar voren gekomen dat hoe slechter de kinderen waren in het reguleren van hun boosheid, hoe meer agressief gedrag zij vertoonden. Verder kon er niet worden gesteld dat de relatie tussen emotieregulatie en agressie sterker was wanneer het werd onderzocht met behulp van de wekelijkse ten opzichte van de maandelijkse rapportages. Agressie neemt vele negatieve gevolgen met zich mee, op zowel korter als langer termijn, daarom moet dit onderwerp blijvend onderzocht worden. Daarnaast maakt dit gegeven dat het behandelen van agressie en daarmee emotieregulatie van belang is. Begrijpen hoe de relatie tussen emotieregulatie en agressie in elkaar zit en wat de functies zijn van de verschillende emotieregulatie strategieën op agressie is essentieel voor het ontwikkelen van verschillende designs voor effectieve emotieregulatie en agressie preventietrainingen.

Bibliografie

- Achenbach, T. M., McConaughy, S. H., & Howell, C. T. (1987). Child/adolescent behavioral and emotional problems: Implications of cross informant correlations for situational specificity. *Psychological Bulletin*, *101*, 213–232. doi: 10.1037//0033-2909.101.2.213
- Aldao A (2013) The future of emotion regulation research: capturing context. *Perspective Psychology Science*, *8*, 155–172. doi:10.1177/1745691612459518
- Anderson, C. A., Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, *53*, 27-51. doi:10.1146/annurev.psych.53.100901.135231
- Bland, J. M., & Altman, D. G. (1997). Statistics notes. Cronbach's alpha. *BMJ*, *314*, 275-276. doi:10.1136/bmj.314.7080.572
- Boivin, M., Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1995). Individual-group behavioral similarity and peer status in experimental play groups of boys: The social misfit revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, *69*, 269-279. doi: 10.1037/0022-3514.69.2.269
- Bolger, N., Davis, A. & Rafaeli, E. (2003). Diary Methods: Capturing Life as it is Lived. *Annual review of Psychology*, *54*, 579-616. doi:10.1146/annurev.psych.54.101601.145030
- Braet, C., Cracco, E., Theuwis, L., Grob, A., & Smolenski, C. (2013). *FEEL-KJ: vragenlijst over emotieregulatie bij kinderen en jongeren. Handleiding*. Amsterdam, Nederland: Hogrefe.
- Cracco, E., van Durme, K. & Braet, C. (2015). Validation of the FEEL-KJ: An Instrument to Measure Emotion Regulation Strategies in Children and Adolescents. *PLoS ONE*, *10*, 1-18. doi:10.1371/journal.pone.013708

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

- Ehring, T., Fischer, S., Schnülle, J., Bösterling, A., & Tuschen-Caffier, B. (2007). Characteristics of emotion regulation in recovered depressed versus never depressed individuals. *Personality and Individual Differences, 44*, 1574-1584. doi: 10.1016/j.paid.2008.01.013
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T. L., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Reiser, M., Murphy B. C., Losoya, S. H. & Guthrie, I.K. (2001). The Relations of Regulation and Emotionality to Children's Externalizing and Internalizing Problem Behavior. *Child Development, 72*, 1112-1134. doi: 10.1111/1467-8624.00337
- Etkin, A., Büchel, C. & Gross, J. J. (2015). The neural bases of emotion regulation. *Nature Reviews Neuroscience, 16*, 693-700. doi:10.1038/nrn4044
- Gemert, T. M., Ringrose, H. J., & Wiersema, H. M. (2007). *Emotieregulatie training (ERT), een programma voor adolescenten met emotieregulatie problemen*. Amsterdam, Nederland: Boom
- Hollenstein, T., Lichtwarck-Aschoff, A., & Potworowski, G. (2013). A model of socioemotional flexibility at three time scales. *Emotion Review, 5*, 397– 405. doi:10.1177/1754073913484181
- Hubbard, J. A., Dogde, K. A., Cillessen, A. H. N., Coie, J. D., & Schwartz, D. (2001). The dyadic nature of social information processing in boys reactive and proactive aggression. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*, 268-280. doi: 10.1037/0022-3514.80.2.268
- Hubbard, J. A., McAuliffe, M. D., Morrow, M. T., & Romano, L. J. (2010). Reactive and Proactive Aggression in Childhood and Adolescence: Precursors, Outcomes, Processes, Experiences, and Measurement. *Journal of Personality, 78*, 95-119
- Hubbard, J. A., Smithmyer, C. M., Ramsden, S. R., Parker, E. H., Flanagan, K. D., Dearing, K. F., Relyea, N., & Simons, R. F. (2002). Observational, Physiological, and Self-

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

Report Measures of Children's Anger: Relations to Reactive versus Proactive Aggression. *Child Development*, 73, 1101-1118. doi: 10.1111/j.1467-6494.2009.00610.x

Iida, M., Shrout, P. E., Laurenceau, J. P., & Bolger, N. (2012). Using diary methods in psychological research. In H. Cooper (Red.), *APA Handbook of Reserach Methods in Psychology* (pp. 277–305). doi:10.1037/13619-016

Kerig, P., Ludlow, A. & Wenar, C. (2012). *Developmental psychopathology*. London: McGraw-Hill (6e editie).

Kim, J. & Cicchetti, D. (2010). Longitudinal pathways linking child maltreatment, emotion regulation, peer relations and psychopathology. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51, 706–716. doi:10.1111/j.1469-7610.2009.02202.x

Kolko, D. J., & Kazdin, A. E. (1993). Emotional/behavioral problems in clinic and nonclinic children: Correspondence among child, parent and teacher reports. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34, 991–1006. doi:10.1111/j.1469-7610.1993.tb01103.x

Krahé, B. (2013). *The Social Psychology of Aggression* (2e ed.). New York, USA: Psychology Press.

Kullik, A. & Petermann, F. (2013). Attachment to parents and peers as a risk factor for adolescent depressive disorders: the mediating role of emotion regulation. *Child Psychiatry & Human Development*, 44, 537–548. doi: 10.1007/s10578-012-0347-5

Leman, P., Bremner, A., Parke, R. D., & Gauvain, M. (2012). *Developmental Psychology*. New York, United States: McGraw-Hill Education.

Matthys, W. (2000). Kinderen met opstandig en agressief gedrag. In J. Vandeputte, J. Buitelaar, P. Cohen-Kettenis, & W. Matthys (Reds.), *Uit de kinderschoenen: 60 jaar Kinder- en Jeugdpsychiatrie UMC-Utrecht* (pp. 75–77). Assen, Nederland: Van Gorcum.

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

- Mehl, M. R., Conner, T. S. & Csikszentmihalyi, M., (2012). *Handbook of research methods for studying daily life* (pp. 676). New York, US: Guilford Press.
- Orobio de Castro, B., Merk, W., Koops, W., Veerman, J. W., & Bosch, J.D. (2005). Emotions in social information processing and their relations with reactive and proactive aggression in referred aggressive boys. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, 105–116. doi:10.1207/s15374424jccp3401_10
- Orobio de Castro, B. (2014). Agressieve en regelovertredende gedragsproblemen. In Prins, P. & Braet, C. *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie* (pp. 253-277) Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Polman, H. (2008). *Hot-Heated of Cold-Blooded? Towards a Clear Distinction between Reactive and Proactive Aggression in Youth*. Universiteit Utrecht.
- Polman, H., Orobio de Castro, B., Thomaes, S. & van Aken, M. (2008). New directions in measuring reactive and proactive aggression: Validation of a teacher questionnaire. *Journal of Child Psychology*, 37, 183-193. doi: 10.1007/s10802-008-9266-0
- Reis, H. T. Gable, S. L. (2000). Event-sampling and other methods for studying everyday experience. In *Handbook of Research Methods in Social and Personality Psychology*, ed. TH Reis, MC Judd, pp. 190–222. New York: Cambridge Univ. Press
- Roberton, T., Daffern, M., & Bucks, R. S., (2012). Aggression and Violent Behavior. *Elsevier*, 7, 72-82. doi: 10.1016/j.avb.2011.09.006
- Röll, J., Koglin, U. & Petermann, F. (2012). Emotion Regulation and Childhood Aggression: Longitudinal Associations. *Child Psychiatry Human Development*, 43, 909-923. doi: 10.1007/s10578-012-0303-4
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2013). *De Sociale Staat van Nederland*. Den Haag: SCP.
- Tourangeau, R., Rips, L. J. & Rasinski, K. (2000). *The psychology of Survey Response*. Cambridge: University Press

DE RELATIE TUSSEN EMOTIEREGULATIE EN AGRESSIE

- Sourander, A., Helstela, L., & Helenius, H. (1999). Parent–adolescent agreement on emotional and behavioral problems. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *34*, 657–663. Doi: 10.1007/s001270050189
- Van der Ploeg, J. D. (2000). *Gedragsproblemen. Ontwikkelingen en risico's*. Rotterdam, Nederland: Lemniscaat.
- Van der Ploeg, J. D. (2009). *Agressie. Ontstaan, ontwikkelingen en oplossingen*. Rotterdam, Nederland: Lemniscaat.
- Van Rooijen, K. & Bartelink, C. (2010). Gebruik van instrumenten in de praktijk. Geraadpleegd van: http://www.gezin.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Gebruik_van_instrumenten.pdf
- Van Wonderen, R. (2004). Agressie en geweld in het onderwijs. Geraadpleegd van: https://kennisopenbaarbestuur.nl/media/233688/Agressie-en-geweld-in-het-onderwijs_Eindrapport.pdf
- Verhulst, F. (2005). *De ontwikkeling van het kind*. Assen, Nederland: Koninklijke van Gorcum.
- Vincken, M., Eijkelenboom, A., Muris, P. & Meesters, C. (2003). ‘Zelfcontrole’: Een effectief interventie-programma voor kinderen met agressief en oppositioneel gedrag. *Kind en Adolescent Praktijk*, *3*, 132-138. doi:10.1007/BF0305952
- Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Stegall, S. (2006). Emotion Regulation in Children and Adolescents. *Developmental and Behavioral Pediatrics*, *24*, 155-165. doi: 10.1097/00004703-200604000-00014
- Zeman, J., Shipman, K. & Suveg, C. (2010). Anger and Sadness Regulation: Predictions to Internalizing and Externalizing Symptoms in Children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, *31*, 393-398. doi:10.1207/S15374424JCCP3103_11